

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 15.11.2023
Kabul Tarihi : 31.01.2024

<https://doi.org/10.29029/busbed.1391546>

PARTİ İÇİ DEMOKRATİK SEÇİM DEĞERLENDİRMESİ; CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUŞ İL İDARE KURULU 1949 YILI KONGRESİ *

Mustafa ŞEHİTOĞLU¹

ÖZ

Türkiye’de CHP’nin iktidarda olduğu yıllar parti merkez kurulunun, hem toplumu hem de taşra teşkilatlarını raporlar ile Ankara’dan sıkı takip ettiği bir dönemdir. Bu dönemde yapılan il kongreleri, il ve ilçe temsilcilerinin seçilmesi CHP Genel Merkezinin raporlarında, üzerinde önemle durduğu bir konu olarak görülmüştür. Yaklaşan 1950 genel seçimleri nedeniyle CHP parti içi seçimlere önem vermiş ve bu durum 1949 yılı il kongrelerine de yansımıştır. Ülke genelinde CHP, parti kongrelerini tüm illerde tüzük esasına uygun olarak yapmayı vurgulamıştır. Muş İl İdare Kurulu toplantıları, parti içi seçimlerin tüzük esasına uygun olarak yapmayı vurgulamıştır. Muş İl İdare Kurulu toplantıları, parti içi seçimlerin tüzük esasına uygun olarak yapmayı vurgulamıştır. Muş İl İdare Kurulu toplantıları, parti içi seçimlerin tüzük esasına uygun olarak yapmayı vurgulamıştır. Muş İl İdare Kurulu toplantıları, parti içi seçimlerin tüzük esasına uygun olarak yapmayı vurgulamıştır. Muş İl İdare Kurulu toplantıları, parti içi seçimlerin tüzük esasına uygun olarak yapmayı vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: CHP, CHP Muş Bölge Müfettişi, CHP İl İdare Kurulları

* Bu çalışma 22-23 Ekim 2020 II. Uluslararası Muş Sempozyumunda yazar tarafından sunulan, bildirinin genişletilmiş ve revize edilmiş halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, m.sehitoglu@alparslan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1943-7953>

Article Type : Research Article
Date Received : 15.11.2023
Date Accepted : 31.01.2024

<https://doi.org/10.29029/busbed.1391546>

ASSESSMENT OF INTRA-PARTY DEMOCRATIC ELECTIONS; THE 1949 CONGRESS OF THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY MUŞ PROVİNCİAL ADMINISTRATIVE BOARD*

Mustafa ŞEHİTOĞLU¹

ABSTRACT

The years when the CHP was in power in Turkey were a period when the party's central board closely monitored both society and local organizations through reports from Ankara. The provincial congresses held during this period, as well as the selection of provincial and district representatives, were reflected in the reports to which the CHP Headquarters attached great importance. Due to the upcoming 1950 general elections, the CHP placed emphasis on internal party elections, and this was reflected in the 1949 provincial congresses. Throughout the country, the CHP emphasized conducting party congresses in all provinces in accordance with the regulations. The meetings of the Muş Provincial Administrative Board became congresses where internal party elections conflicted with the decisions of the regional inspectors, according to the regulations. This paper presents information about the Muş provincial congress based on the 1949 report prepared by Cemal Karamuğla, who serves as the Inspector of the CHP Muş Region. The attitudes and reports of the inspectors regarding the 1949 Muş Provincial Administrative Board elections resulted in a conflict between the free participation of the people in the elections and the intervention in them. In this context, the aim of the study is to examine the free elections of the people within the framework of the statute rules recorded in the CHP Muş Provincial Administrative Board meeting minutes and Varto District Administrative Board meeting minutes held on 22 November 1949.

Keywords: CHP, CHP Mus Regional Inspector, CHP Provincial Administrative Boards

* This study will be held on 22-23 October 2020 II. It is an expanded and revised version of the paper presented by the author at the International Muş Symposium.

¹ Assist. Prof. Dr, Muş Alparslan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, m.sehitoglu@alparslan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1943-7953>

1. GİRİŞ

CHP 1950 yılında genel seçimlere hazırlanırken il teşkilatlarını da parti içi serbest seçimlere hazırlamak istemiştir. Halk, yaklaşan seçimlerde serbest oy kullanacağından bu duruma parti içinde de uyulması ve böylece bu yolun öncüsü olmak amaçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yeni rejimin temsili demokrasiyi sağlamak adına partilere de ihtiyaç duyacağı bilindiği için milli mücadelenin ve yeni devletin lider kadrosu, Halk Fırkası (CHP) ile toplumsal örgütlenmeye de liderlik ettiler. Osmanlı parlamento geleneğini gören halk, yeni rejim ve Cumhuriyet'in getirdikleri ile kendini parlamentoda temsil edilir bulacaktı. Bu yüzden CHP'ye üye olma tüm yurttan benimsenmiş ve tek parti anlayışının giderek oturması ile partiye kayıtsız kalmak, insanlar için siyasal ve örgütsel güçten uzaklaşma olarak görülmüştür. Cumhuriyetin kurucu kadrosunu bünyesinde bulunduran CHP, aynı zamanda örgütlü toplum olma bilincini de taşıyan yapı ve tek parti olarak, halkın temsil kapısı olma özelliği ile il ve ilçelerde örgütlerini arttırmıştır. CHP'nin yaptığı il teşkilatlanmaları ve il kongreleri ile tüm yurttan örgütlü bir toplum olma anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tek parti düzeni ile yürütülmüş ve bu yüzden de toplumun seçkinlerinin, ileri gelen olma yarışına zemin hazırlanan odak olduğu görülmüştür. Bu şekilde CHP içinde boy gösterme yarışı, il ve ilçelere yayılmıştır.

CHP'nin 1927 Tarihli Nizamname'sinde il örgütleri ile ilgili bir takım değişiklikler yapılmış ve "bölge müfettişinin takdirine göre 5 ya da 7 kişiden oluşan il yönetim kurulunu seçer", ilkesi getirilmiştir. İl yönetim kurulları, bölge müfettişliği ile her tür muhaberatı yapar, ilçe yönetim kuruluna müfettişlikten aldığı "fikri istikameti" verir. Üç ayda bir parti hayatına ve çalışmalarına ilişkin müfettişliğe rapor sunar. CHP'nin 1931 Tarihli Nizamname'sinde yapılan değişiklikte ise, il yönetimlerinin görece bağımsız hareket edebilme imkânları büyük oranda ortadan kaldırılmıştır. Ancak taşra örgütlerinin kendi içindeki mücadeleleri varlığını devam ettirmiştir (Uyar, 2012, s. 247-248). Bundan sonra 1936 yılında CHP'nin devletle bütünleşme süreci kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda CHP, devletin toplumu yönetmede kullandığı bir örgüt haline gelmiş ve bu dönüşümle devlet bürokrasisi partinin içinde görevler olarak etkinliğini arttırmıştır. İllerde valilerin parti başkanlıklarına getirilmeleriyle, parti devlet bütünleşmesi görüntüsü verilmiştir (Koçak, 2016, s. 135). Özellikle CHP'nin altı temel ilke ile şekillenen siyasal bakışı 1937'den sonra anayasaya da girerek bir devlet programı olarak benimsenmiştir. Bundan sonra partinin görev tanımı gereğince devlet bürokrasisinin talimatları sorgulanmadan uygulanmıştır. Dolayısıyla CHP, devleti denetleyen bir teşkilattan ziyade, devletin toplumun tamamına nüfuz edebilmesi için yararlandığı örgütlü bir yapı olmuştur (Börklüoğlu, 2017, s.111).

1946 seçimleri öncesinde CHP Genel merkezi ve yöneticileri, halkta genel bir hoşnutsuzluk olduğunu bilmekteydiler. İlk olarak Mayıs 1946'da olağanüstü kongre yapıldı. Bu kongrede bazı liberalleşme önlemleri alındı ve doğrudan seçimler kabul edildi (Zürcher, 2019, s. 247). CHP'nin 1947 yılında, parti program ve tüzüğüne yazdırdığı seçimlerin serbestlik içinde olmasını vurgulayan ibare ile de milli egemenlik ve serbestliğe verdiği önem ifade ediliyordu (C.H.P. Program ve Tüzüğü, 1947, s. 5-6). Bu tüzük yapılan kurultaydan sonra oluşturuldu.

Kurultayın yapıldığı gün haber basında "C. H. P. Kurultayı bu sabah onda açılıyor İnönü Türkiye'nin demokrasi alanındaki inkişafını izah edecek" manşeti ile duyuruyordu (Cumhuriyet, 17 Kasım 1947, s. 1). 17 Kasım 1947 CHP kurultayını Cumhuriyet gazetesindeki köşesinden anlatan Yunus Nadi ise şöyle bir değerlendirme yapıyordu: "Çeyrek asırlık hayat içinde bu parti, ilk defa olarak demokratik bir nizamın metotları ile çalışarak, ona göre iş çıkarmak mevkiindedir. Yukarıdan gelen direktiflere kayıtsız şartsız uymak prensibi, arkada bırakılmıştır. İyi veya kötü nasıl bir neticeye varılırsa, bu sadece Cumhuriyet Halk Partisinin eseri sayılacak. Millet, hükmünü öyle düşünerek verecektir" (Cumhuriyet, 18 Kasım 1947, s. 1).

CHP'nin Muş'ta teşkilatlanarak ilk il kongresini yaptığı 1945 yılı ve bu kongre çerçevesinde yapılan il idare kurulu seçimleri, CHP parti müfettişlerinin raporlarına yansımıştır. Bu raporlarda il ve ilçelerde kimlerin partiye teveccüh ettiğinden, kimlerin partiden uzaklaştırılması gerektiğine kadar tafsilatlı bilgiler sunulmuştur. Bu çalışmada 1949 yılı Muş İl İdare Kurulu Seçimleri üzerine yapılan bazı tespitler anlatılmaya çalışılacak ama öncesinde 1945 yılı çalışmalarına da değinilecektir. 20 Eylül 1945 Tarihinde CHP Genel Sekreterliğinden illere gönderilen ek genelge ile bazı talimatlar bildirilmiştir. Müfettişliğe gönderilen genelgede; Muş'ta Parti teşkilatının bu yıl içinde kurulduğu hatırlatılarak, il ve ilçelerde parti teşkilatlarının tamamlanmasından sonra il ve ilçe kongrelerinin yapılması istenmektedir. Bu sebeple Muş'ta parti teşkilatının henüz yeni kurulmuş olmasından dolayı kongre yapılmaması istenmiştir (BCA, 490.01./179.713.2-59). Buna karşılık CHP Muş Bölgesi Müfettişi imzası ile 14 Ekim 1945 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine gönderilen telgrafta, 20 Eylül 1945 80857 sayılı Genel Sekreterlik emrine göre Muş ilinde parti teşkilatının yeni kurulduğundan bahisle, kongre yapılmaması istenmektedir, denilmiş ve buna itiraz edilmiştir (BCA, 490./179.713.2-57). Çünkü Muş ilinde parti teşkilatı, genel merkeze yazılan bu telgrafta da belirtildiği üzere kongre yapılması istenen Van ve Bitlis'ten önce oluşturulmuştur. Bu yüzden, 15 Ekim 1944 günü açıldığı belirtilen Muş teşkilatına kongre izni istenmiştir. Feyzi Kalfagil'in CHP Muş Bölgesi Müfettişi sıfatıyla yazdığı bu telgraftan sonra Muş kongresinin yapıldığı görülmektedir (BCA; 490-01-179-713-2-58). Bundan sonra İl İdare Kurulu Başkanı Bari Dedeoğlu imzası ile CHP Genel Sekreterliğine gönderilen yazıda, Muş Kongresinin bölge müfettişinin onayı da alınarak 15 Ekim 1945 Pazartesi günü, Muş Halkevi salonunda yapılacağı bildirilmiştir (BCA; 490-01-179-713-2-56).

Son tahlilde, Türkiye’de tek parti yıllarının CHP Genel Sekreterliğinin ve parti merkez kurulunun, hem toplumu hem de taşra teşkilatlarını raporlar ile Ankara’dan sıkı takip ettiği yıllar olduğu söylenebilir. Tek parti döneminde farklı gerekçe ve amaçlarla CHP tarafından çok sayıda rapor hazırlanmıştır¹. Aynı şekilde, tek parti iktidarında yapılan il kongreleri, il ve ilçe temsilcilerinin seçilmesi gibi hususlar da dönemin raporlarına yansımıştır. Yaklaşan 1950 genel seçimleri nedeniyle CHP parti içi seçimlere önem vermiş ve bu durum 1949 yılı il kongrelerine de yansımıştır. CHP, parti kongrelerini tüm illerde tüzük esasına uygun olarak yapmayı sıklıkla vurgulamıştır. 1950 genel seçimleri öncesinde yapılan parti kongrelerinden biri de Muş il kongresidir. Muş İl İdare Kurulu toplantıları, aynı zamanda, parti içi seçimler ile bölge müfettişi kararlarının çatıştığı kongreler olmuştur. Bu çalışmada, CHP Muş Bölgesi Müfettişi olarak görev yapan Cemal Karamuğla tarafından hazırlanan 1949 yılı raporu ışığında Muş il kongresine dair bilgiler paylaşılacak ve dönemin bir fotoğrafı çekilmeye çalışılacaktır. Rapor, halkın seçimlere serbest katılımı ile seçimlere müdahale edilmesi ikileminin bir fotoğrafını sunmaktadır. Sonuç olarak çalışmada, 22 Kasım 1949 tarihinde gerçekleştirilen CHP Muş İl İdare Kurulu toplantısı ile Varto İlçe İdare Kurulu toplantısındaki tartışmalardan hareketle CHP’nin serbest seçimlere dair tutum ve yaklaşımı irdelenecektir.

2. 1945 YILI CHP MUŞ İL İDARE KURULU KONGRESİ

CHP Erzincan milletvekili Feyzi Kalfagil, Muş Bölge Müfettişi olarak CHP Genel Sekreterliği’ne gönderdiği 15.10.1945 tarih ve 37 sayılı raporu ile 1945 yılı Muş ilinin yıllık kongresi hakkında tafsilatlı bilgiler vermektedir.

Kongre 15 Ekim 1945 günü, Halkevi salonunda Muş Valisi Hamit Onat’ın katılımıyla açılmıştır. Bari Dedeoğlu’nun CHP Muş İl İdare Kurulu Başkanı olarak yaptığı yoklama ile sabah saat 10.00’da mürettep 175 üyeden 96’sının mevcudiyeti tespit edilerek mutlak çoğunluk ile açılmıştır. Sonra bir önergeye uyularak üyelerin üçte iki çoğunluğunun muvafakati ile açık oy neticesinde Kongre Başkan Vekili olarak Zeki Dede ve kâtip üyeliklere de partililerden Tayyip Arslan ve Vahap Dede seçilmişlerdir. Zeki Dede aynı zamanda Belediye Başkanı görevini de yürütmekteydi. Daha sonra Feyzi Kalfagil’in başkanlığı altında İdare Kurulu’nun bir yıllık çalışma raporu okutularak oy birliği ile kabul edilmiş ve verilen bir önerge üzerine evvela üçte iki çoğunluğun oyu alındıktan sonra açık oyla ve sırası ile hesap yapma, bütçe tetkik etme, dilek ve layiha komisyonlarına beşer üye seçilmiş ve başta CHP değişmez genel başkanı İnönü olmak üzere büyüklere tazim tellerinin çekilmesi teklifi de karşılanarak kabul edilmiştir. Sonrasında da komisyonların çalışıp raporlarını hazırlamalarına imkân vermek için oturum aynı gün saat 15.30’da sonlandırılmıştır (BCA; 490-01-179-713-2-61).

Dilek ve Layiha komisyonlarının raporları bütün üyelerin onayını almıştır. Beş maddelik dileklerden biri de üyelerden Ali İnci’nin bir ticaret odası açılması hususundaki dileği olmuş ve kabul görmüştür. Zira Ticaret Odası olmadığı için bu vazife belediye tarafından görülmekteydi. Feyzi Kalfagil bu 6 maddeyi de yerinde bulduğunu söyler ve genel sekreterliğin dikkate almasını ister. Komisyon raporlarının okunup uygun görülmesinden sonra yeni idare kurulu ve büyük kurultay delegeleri seçimleri yapılmış ve üyelerden dokuzunun verdiği bir önerge gereğince üçte iki çoğunluğun muvafakati alınarak yapılan açık oy sonunda parti idare kurulu asil üyeleri olarak Bari Dedeoğlu, Hamdi Dayı, Mustafa Dizdaroğlu, Celal Güngör, Ali İnci, Abdullah Karasu ve Musa Çağlayan yeni üyeler olarak seçilmişlerdir. Yedek üyeliklere de Zeki Dede, Salih Çubukçuoğlu, Zeynettin Toplu, Emin Ağaoğlu, Ahmet Gültekin, Hakim Şavli ve Hadi Subaşı seçilmiştir. Ayrıca 8 üyenin imzaladığı bir diğer önerge mucibince yine üçte iki çoğunluğun muvafakati alınarak yapılan açık oy neticesinde kurultay asil delegeleri olarak; Zeki Dede ve Celal Güngör, yedek olarak da, Salih Çubukçuoğlu ile Emin Ağaoğlu seçilmiş ve ikinci oturum tutanak özeti okunup üyelerce kabul edildikten sonra kongreye saat 17.00 da son verilmiştir (BCA; 490-01-179-713-2-62).

Seçilen üyelerden bazıları yeni üyeleridir ve Feyzi Kalfagil bu üyeler hakkında edindiği bilgi ve izlenimlerini şöyle anlatmıştır:

Celal Güngör (Katip üye): “*Sufle mahallesinden kendisine halkevi köycülük Şube Başkanı olarak köylülerin yazı ve sair işleri ile bir müddet meşgul olduğu için (köylü Celal) de derler. (50-55 yaşlarında). Jandarma kâtipliğinden emekli, halen Hava Kurumu başkanıdır. Hızanlı Şeyh Selahattin’in kayın babasıdır ve Şeyh Selahattin’in kız kardeşi de bunun Bursa’da bulunan oğlu Mithat ile evlidir. Bilgili ve Muşluların en müktediri ise de birçok kişiye göre de güvenilmez, karıştırmacı ve menfaatperest olarak tanınmıştır.*” Sözlerine devam eden Feyzi Kalfagil; “*bana bu hisleri telkin eden bu şahsın kuruldaki diğer altı arkadaşın ahenkli çalışmaları halinde zararsız olacağını ümit etmekteyim*”, demiştir.

Musa Kazım Çağlayan (asil üyelerden yedinci): “*Dere mahallesinden, 1297 doğumlu, rüştiye mezunu, Muş ili maliye veznedarlığından 37,5 sene hizmeti sevk ederek emekli, 600 TL sermaye verip Davut ve Bahri isimli iki kasapla ortak olduğu gibi 400 dönümlük arazisini de ortaklıkla işletiyor. Temiz, namuslu, bir cihetten kendisine güvenilir bir şahıs...*”olarak tanıtır.

¹ Ayrıntılar için bkz. (Çağlayan, 2019).

Zeki Dede: “*Kale mahallesinden, 1316 doğumlu, askeri rüştiye mezunu ve Belediye Başkanı bulunmaktadır. Oldukça anlayışlı, işgüzar ve tüccar kafalı olup menfaatini her şeyde aramak niyetindedir*”, diye tanıtır.

Ahmet Gültekin (yedeklerden beşinci): “*Süfla mahallesinden, Hacı Mustafa'nın oğlu diye anılır, 1305 doğumlu, rüştiye mezunu, tahsildarlıktan emekli, şimdi Manifaturacıdır. Verilecek bir işi başarmak ehliyetinde ise de menfaatini fazlaca kollar, çok güvenilmez diye tanınmaktadır*” tanımlamasını yapar.

Hadi Subaşı (yedeklerden sonuncu): “*kale mahallesinden, ilkokul mezunu, 36 yaşında, Tuhaftıyecidir. Oldukça sevilir, kendi halinde, temiz, zararsız bir şahıstır..*” diye belirtir.

Kongrenin bitmesine müteakip toplanan idare kurulu, başkanlıklarına eski başkan Bari Dedeoğlu'nu, münasip üyeliğe eski münasip üye Mustafa Dizdaroğlu'nu ve kâtipliğe de yeni idare kurulu üyelerinden Celal Güngör'ü seçmişler ve Halkevi Başkanlığına (eski başkanı Abdullah Karasu'nun yerine) de Cumhuriyet Okulu Baş Öğretmeni İlhami İzgiy'i getirmeyi daha uygun bulmuşlardır. Müfettiş Kalfagil, yeni seçilen Halkevi Başkanını şöyle tanıtmıştır: “*Erzurumlu ve tahminen 35 yaşlarında. 12 seneden beri Muş merkezinde çalışarak iyi vasıfları ile herkesin sevgi ve saygısını kazanmıştır. Kendi okulu ve diğer ilkokullarla ortaokul öğretmenlerinden ve öğrencilerinden ve Milli Eğitim Müdüründen de fazlaca yardım göreceğini ümit ettiğim İlhami İzgiy'in, kültür ve bazı huyları bakımından düşük olan eski başkan Abdullah Karasu'dan daha fazla muvaffak olacağını tahmin etmekteyim.*” Fevzi Kalfagil'e göre Muş Kongresi parti tüzüğü gereğince yapılmıştır. Devamında Kalfagil, “*Bu itibarla seçilen bütün arkadaşların görevlerinin onanmasını rica eder, üstün saygılarımı sunarım*” diye bitirdiği raporundan anlaşılan müfettiş olarak ne kadar etkili olduğudur (BCA; 490-01-179-713-2.62.63.64.65).

3. 1949 YILI CHP MUŞ İL İDARE KURULU KONGRESİ

CHP adına Muş Bölgesi Müfettişi olarak görev yapan Cemal Karamuğla tarafından hazırlanan ve 22. 11.1949 tarihinde 112 sayılı evrak ile CHP genel sekreterlik yüksek makamına sunulan rapor; 1949 yılı Muş ili CHP kongresi hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu yıla ait Muş il kongresi Eylül başında toplanmış ve Kasım ayı ortalarında tamamlanmıştır (BCA; 490-01-179-713-2-1-2). Bölgede kış mevsiminin erken bastırması göz önüne alınarak düşünülen takvim bu çerçevede işletilmiştir.

Müfettiş olarak atandıktan sonra bir önceki yıl ve 1949 yılı Muş teşkilatı hakkında bilgiler veren Cemal Karamuğla'ya göre; Muş; bir İl İdare Kurulu, merkez ilçe de dâhil, üç ilçe, üç bucak ve on dört köy olmak üzere Ocak Kurulu olarak yapılmış durumdadır. Karamuğla'nın verdiği bilgiye göre 1948'den 1949 yılına gelinen bir yıl zarfında Muş ilinde, CHP teşkilatının bulunmadığı ilçelerde ve muhtarlık esasına göre bütün köylerde teşkilatlanma tamamlanmış ve ayrıca 30 bin yeni üye kaydı yapılmıştır. Bu yıl ilk defa olmak üzere kongrenin tüzük esaslarına uygun olarak başladığı kaydedilmiştir. Esasen bu yıla ait kongreye damgasını da bu özelliği vurmuştur. Tüzük tartışmaları özellikle Varto ilçesinde gündemi işgal ederek, konunun CHP Genel Merkezine taşınmasına neden olacaktır.

İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle Sovyet tehdidinin başlaması ve Türkiye'den toprak talebinde bulunan söylemlerin artması nedeniyle hükümet, müttefik arayışına girmişti. Batılı müttefikleri demokratik ülkeler olunca Türkiye, Birleşmiş Milletlerin kuruluş kararının verildiği San Francisco Konferansına gönderdiği temsilcisi aracılığıyla sistemi çok partili olarak geliştirme kararında olduğunu bildirmişti (Yalçın & Akbıyık & Özkaya, 2011, s. 533). Dünyada esen demokrasi rüzgârları nedeniyle Türkiye'de de çok partili hayat başlamış ve demokratik usullere verilen önem artmıştı (Çeçen, 2018, s. 213-215). Bu çerçevede 1949 yılı gelecek yıl yapılacak olan genel seçimler öncesinde CHP'nin hazırlıklarını arttırdığı bir yıl oldu. CHP Genel Sekreterliği 1950 seçimlerini kazanabilme adına alınacak tedbirleri il teşkilatlarına bildirmişti. Bu tedbirlerden biri de parti hükümet işbirliğini güçlendirmektir (Çağlayan, 2014, s. 56). Doğuya dair CHP'ye sunulan bazı raporlarda genel olarak doğu illerinde ve Muş ilinde de, “*CHP teşkilatı, memleketlerinde geniş itibar ve sevgisi bulunmayan veya itibar ve saygıyı hak etmeyen insanların elinde*” olduğu bilgisi verilmiştir. Parti sempatisini arttırmak için “*teşkilata yeni bir ruh vermek gerektiği vurgulanarak, doğu illerinde “şahsiyet sahibi” parti müfettişleri bulundurmak icap eder*”, diye CHP Genel Sekreterliğine bilgiler sunulmuştur (Akekmekçi & Pervan, 2011, s. 182-183).

Bu dönemde CHP'liler, partilerine yeni bir popülerlik kazandırma çalışması olarak partilerini ve toplumu liberalleştirme çalışması yürüttüler (Ahmad, 2019, s. 107). Halkı partiye ısındırma çalışmaları çerçevesinde 1949 yılı İl İdare Kurulu Kongreleri tüzük kurallarına uygun bir şekilde yapılacak böylece yerelde sevilen ve CHP tarafından faydalı olduğuna kanaat getirilen şahıslar seçilecekti.

Muş il kongresinin faydalı ve alakalı bir topluluk tarafından gerçekleştirildiği, müfettiş tarafından belirtilen 1949 yılı Karamuğla raporunda; konuşma ve tartışma serbestliğine önem verildiği vurgulanarak, yapılan seçimlerin gizli oy usulü ile icra edildiği belirtilmiştir. Rapora göre, İl İdare Kurulu başkan ve üyeliklerine seçilen kişiler öteden beri CHP işlerinde çalışan, tecrübeli ve iyi insanlar olarak tarif edilmişlerdir. Bu açıdan göreve atanmalarına mani bir husus olmadığı söylenmiştir (BCA; 490-01-179-713-2-2). Göreve atanacak kişilerde bazı özellikler arayan

CHP Müfettişleri, özellikle toplum içindeki durumlarına bakarak bu kişiler hakkında kanaatler bildirip rapor etmişlerdir.

CHP'nin doğu örgütlenmesinde dayandığı temel toplumsal tabaka olan seçkinlerin önemi, müfettişlerin raporlarında da sık sık dile getirilmiştir. Bu durum 1949'daki CHP'nin doğu raporlarında da görülmektedir (Turan, 2011, s. 211). 1949 yılı CHP İl İdare Kurulu seçimleri raporuna göre, Muş'ta İl İdare Kurulu Başkanlığı'na, en uygun aday olduğu belirtilen Zeki Dede seçilmiştir. Zeki dede, bir önceki başkan Hamdi Dayı'ya yakın ve İl İdare Kurulu'nda üye olarak görev yapmıştır. Zeki Dede bu raporda son milletvekili seçimlerinde kendinden beklenen çalışmayı yapmış yararlı bir CHP'li olarak tanıtılmaktadır. Bu yüzden Belediye ve İl İdare Kurulu Zeki Dede ismi üzerinde ittifak etmişlerdir. Müfettiş ve rapor yazarı Cemal Karamuğla, CHP Genel Merkezi arzu ederse Belediye ve İl İdare Kurulu başkanlıklarının ayrılabilceğini belirtmiştir. Ancak bu husustaki kanaatini, 1950 seçimleri sonuna kadar iki başkanlığın da Zeki Dede üzerinde kalmasının çok yararlı olacağı yönünde belirtmiştir (BCA; 490-01-179-713-2-3-4). Rapora göre, Varto ilçesinin başkan adı genel merkeze bildirilmemiştir. Bunun sebebi şöyle açıklanmıştır: “Varto ilçesinde İdare Kurulu Başkan seçimi salt çoğunluk temin edilmeden yapıldığından seçimin yenilenecek tüzük hükümlerine uygun olarak düzeltilmesine lüzum görülmüştür.” Varto'ya giden Cemal Karamuğla buradaki incelemeleri sonucunda şunu not eder: “Bu işin Varto ilçe kurulunun toplanmasına müteakip İlçe İdare Kurulu tarafından 10 gün içinde yapılabileceği ve bundan sonra İl İdare Kurulu listelerinin tam halinin genel merkeze sunulması mümkün olacaktır” (BCA; 490-01-179-713-2-4).

Diğer taraftan CHP Muş Müfettişinin belirttiği bir diğer husus parti rozetlerine olan ilgiyi göstermektedir. Raporda, Muş teşkilatında bilhassa bucak ve ocaklarında parti bayrağı ve parti rozeti üzerinde ısrarla durulmaktadır ve bunların yeter miktarda ve bir an evvel gönderilmesi rica edilmektedir. “Rozet, zaman zaman gelmekte ve bunu haber alan partililer kapışırçasına alıp göğüslerine takmaktadırlar,” denir. “Parti bayrağının da Bir an evvel temin ve gönderilmesi bilhassa doğu illeri için çok yerinde bir çalışma olacaktır,” denilmektedir (BCA; 490-01-179-713-2-4-5). 1949 Yılı Eylül başında başlayan Kasım ayında tamamlanan Muş İl İdare Kurulu seçimleri tamamlandığında aşağıdaki tablo oluşturularak CHP Genel Sekreterliğine gönderilmiştir.

Tablo 1.

Muş İl İdare Kurulu (BCA, 490.01.0.0.179.713.2-7)

Muş İl İdare Kurulu Üyeleri	
Asiller	Yedekler
Başkan : Zeki Dede	Başkan : Emin Ağaoğlu
Üye : Mustafa Dizdaroğlu	Üye : Mustafa Kara
Üye : Ahmet Gültekin	Üye : Abdullah Karasu
Üye : Bayram Coşkun	Üye : Zeynettin Toplu
Üye : Abdurrahman Köse	Üye : Bahattin Dizdaroğlu
Üye : Fethullah Akaydın	Üye : Mehmet Mutlu
Üye : Selim Sayan	Üye : Latif Özdemir
Üye : Medeni Sayılğan	Üye : Bayram Akaydın
Üye : Şemsettin Yılmaz	Üye : Veli Dedeoğlu
Üye : Salih Çubukçuoğlu	Üye : Resul Güngör
Üye : Lebib Bingöl	Üye : Mehmet Emin Sezgin
İlçe Başkanları	
Mekez İlçesi Başkanı : Şemsi Ağaoğlu	
Bulanık İlçesi Başkanı : Yaşar Muhtaroğlu	
Malazgirt İlçesi Başkanı: Kuddusi Aytaç	
Kurultay Delegeleri	
Asiller	Yedekler
Cemal Karamuğla	Mehmet Mutlu
Mustafa Kara	Ahmet Gültekin
Şemsi Ağaoğlu	Fehmi Armağan
Yaşar Muhtaroğlu	Musa Koca
Kuddusi Aytaç	Mehmet Sever
Zeki Aktaş	Abdullah Balkaya

Tabloda Varto ilçesi başkan ve üyelerinin bulunmayışı evvelce açıklandığı üzere tüzük hükümlerine uygun seçimin tamamlanmamış olmasından ileri gelmektedir. Oysa 19.10.1949 günü yapılan Varto seçimleri Ali Haydar Dikmen'in yapılan seçim sonucuna göre İlçe İdare Kurulu Başkanı seçildiğini duyurmuştu. Bu seçimden hemen sonra Ali Haydar Dikmen, CHP Genel Merkezine bağlılığını bildirmek isteyen bir telgraf gönderir. CHP Genel Sekreteri Tevfik Fikret Sılay'ın dikkatine gönderilen telgrafta Ali Haydar Dikmen şöyle der: “Yüzlerce delegenin ve binlerce partilinin candan gelen samimi bağlılıklar ve iştirak ettikleri ilçe kongremiz esasını bitirirken çözülmez bağlılıklarımızın genel merkeze bildirilmesi ödevini [bana] vermişlerdir. Tek muhalifi bulunmayan Varto halkının

ve kurul arkadaşlarımızın bu ödevine ek olarak sarsılmaz bağlılıklarımızı arz etmekten [arz ederken] sevinçler içindeyiz. CHP İlçe Başkanı Ali Haydar Dikmen.”

22 Ekim 1949 tarihinde CHP Genel Sekreteri T. Fikret Sılay tarafından, CHP Varto İlçe Başkanı Ali Haydar Dikmen'e cevaben bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıya göre, Genel Sekreter T. Fikret Sılay imzası ile Ali Haydar Dikmen'e hitaben; “*güzel duygularınıza teşekkür eder, arkadaşlarıma selam ve sevgi sunarım*”, denilmekteydi (BCA; 490-01-179-713-2-17-18-19). Seçimlerin ıslahını ve yeniden yapılmasını rapor eden Cemal Karamuğla'nın CHP Genel Merkezini bilgilendirmesine karşılık, Muş Varto CHP İlçe Başkanı Ali Haydar Dikmen imzası ile CHP Genel Merkezine bir telgraf çekilerek seçimlerin Varto ilçesinde tamamlandığı ve tescil edilmesi gerektiği istenmiştir. Durum karşısında bilgilendirilen ve Ali Haydar Dikmen'in telgrafını inceleyen Muş Bölgesi Müfettişi Cemal Karamuğla da CHP genel merkezine bir yazı yazarak Varto seçimlerinin görünüşte usule uygun gerçekleştirildiğini ancak Ali Haydar Dikmen'in diğer üyelere sirayet ettiğini ve anlaşmazlık çıkardığını rapor etmiştir. Böylece oyların dördünü Ali Haydar Dikmen için Şemsettin Özmen, birini Mahmut Sever, birini de Zeki Aktaş almıştır. Bu seçimde tüzük hükümlerine göre salt çoğunluğun temin edilemediğini vurgulayan Karamuğla durumu şöyle anlatmıştır; “*seçimin tekrar edilmesi gerekirken, Ali Haydar Dikmen en fazla oyu kendisinin aldığı beyan ederek, arandığı çoğunluğun elde edildiğini ileri sürmüş, böylece kendisini başkan tanıtmak istemiştir.*” Durumu İl İdare Kurulu'ndan öğrenen Karamuğla, Ali Haydar Dikmen'in başkanlığının geçersiz olduğunu ifade ile eski kurulun görev başında kalmasını teklif etmiştir. Başkan seçiminin mutlak bir çoğunluk ile olacağını belirten Karamuğla, Ali Haydar Dikmen'in başkanlığının hükümsüz olduğunu belirterek seçimlerin yenilenmesine kadar eski idare kurulunun göreve devam etmesini talep etmiştir. Karamuğla, bu durum karşısında Ali Haydar Dikmen'in usul ve adabı dışına çıkarak bağlı bulunduğu İl İdare Kurulunu hiçe sayıp, CHP genel merkezine müracaatta bulunmasını ihtirasının açık bir delili olarak yorumlamıştır. Bu sebeple Müfettiş Karamuğla CHP Genel Merkezine ilettiği yeni notunda, Muş İl İdare Kurulunun bu zatın müracaatına cevap verilmemesi gerektiği yönündeki fikrini, benimsemiştir (BCA; 490-01-179-713-2-9).

Çalışmalarına devam etmekte olan müfettiş Cemal Karamuğla, Varto İlçesi adına başkan sıfatıyla Ali Haydar Dikmen imzalı CHP Genel Sekreterliği'ne yazılan telgrafın, bir sorumsuzluk örneği olarak görülmesi gerektiğini söylerken, CHP Genel Sekreterliği ise Ali Haydar Dikmen'in müracaatına cevap vermiştir. CHP Genel Sekreterliği Cemal Dursunoğlu imzası ile Muş bölgesi müfettişi Cemal Karamuğla'ya Muş'un Varto ilçesinde yapılan kongreyle ilgili bir yazı gönderdi. Bu yazıda, Varto İlçe Başkanlığına seçildiği bildirilen “*Ali Haydar Dikmen'den alınan telin bir örneğini ilişik olarak gönderiyoruz*” denilerek, bu konu ile yakından ilgilenilmesi istenmiş ve sonucundan bilgi verilmesi rica edilmiştir (BCA; 490-01-179-713-2-10).

CHP Genel Sekreterliğinden Muş bölge müfettişi Cemal Karamuğla'ya gönderilen Ali Haydar Dikmen imzalı dilekçe örneği, Ali Haydar Dikmen'in olaya bakışını göstermektedir. Buna göre Ali Haydar Dikmen, CHP Genel Sekreterliğine çektiği 27.10.1949 tarihli telgrafta olayı şöyle anlatmaktadır: “*Kongremizin seçtiği dokuz kişiden oluşan bir yönetim kurulu meydana geldi. Bu üyelere bir arkadaşımız oy çoğunluğu ile seçilerek göreve başlamıştır. Ancak Muş İl İdare Kurulu tarafından başkanlık açıklamasıyla yapılan değerlendirmeye göre seçimin çoğunluğa bağlı olmadığı belirtilerek, eski idare kurumumuzun görevde kalması gerektiği, gönderilen bir telle bildirilmiştir.*” Dikmen'e göre, “*..İnceleme için müfettişin beklenmesi istenmektedir. Oysaki tüzük gereği çoğunlukla seçildikten sonra göreve başlayan idare kurulunun anlaşılmayan bir nedenle görevden el çektilmesi ve görev süresi tamamlanmış olan geçici idare kurulunun tekrar göreve devamlarının istenmesinin, kendileri tarafından anlaşılmadığı.*” vurgulanmıştır. Devamında ise “*bundan sonra bir müfettiş bulunması lazımsa bir an evvel gönderilmesini.*” isteyen Ali Haydar Dikmen, “*..işlerin aksaması için göreve devam edebilmelerinin teminini arz ..*” etmiştir (BCA; 490-01-179-713-2-11-12-13-14).

Ali Haydar Dikmenin haklılığını anlatmak isteyen Vartolu bir vatandaşın dava vekili sıfatı ile CHP genel sekreterliğine çektiği telgraf olay hakkında ilginç bir yorum sunmaktadır. 25.10.1949 tarihinde CHP Genel sekreterliğine Varto ilçesinden, Dava vekili İbrahim Kocadağ imzası ile bir telgraf gönderildi. Bu telgraf Varto'da yapılan seçimler hakkında görüş beyan etmekte ve Ali Haydar dikmene destek mahiyetinde açıklamalarda bulunmaktaydı. Telgrafın içeriğine göre, ayın 19'unda toplanan ilçe kongresi “*..tüzük hükmüne tevfikân bütün işlerini ikmal etmiş kongrenin seçtiği yönetim kurulu üyeleri de tüzüğe göre seçimlerini bitirmişlerdir. Tüzük hükümlerini şahsi arzu ve emellerine uygun görmeyen miralay Cibranlı Halit'in oğulları kendilerine bağlı birkaç muhtarın esasız teller [telgraflar] çekirmek suretiyle vaziyeti karıştırmak istedikleri.*” anlatılmıştır. Telgrafa devam edilerek, “*Mazileri malum olan bu şahısların arzu ve emellerinin servis edilmesi gizli bir fıkra hizmet olacağı, önleyici tedbirin alınmasının her cihetten faydalı olacağına bir partili vatandaş sıfatı ile arz eylerim*”, denildikten sonra Dava Vekili İbrahim Kocadağ, imzası ile bitirilmiştir (BCA; 490-01-179-713-2-15-16).

Öte yandan 22.11.1949 tarihinde Halk Partisi adına Muş Bölgesi için gönderilen Müfettiş Karamuğla tarafından Parti Genel Sekreterliğine gönderilen raporda Ali Haydar Dikmen hakkında şikâyette bulunulduğunu ve şikâyet edenlerin İbrahim Sever ve Süleyman Fırat adındaki şahıslar olduğu bildirilmiştir. Şikâyet konusunda; Ali Haydar Dikmen'in eski mahkûmiyetinden bahsedilerek parti ile ilgisinin kesilmesi üzerinde durulmaktadır. Karamuğla'nın bildirdiğine göre; Varto'da bu yıl yapılan tetkikler sırasında parti teşkilatı kurmak adına yapılan

işler sırasında, Ali Haydar Dikmen sorun çıkarmıştır. CHP Müfettişi Cemal Karamuğla, Vartoda ilçe teşkilatını güçlü kılmak için ileri gelen iki aşiret; Cibran'lılardan Mahmut severi ve Hormek'lilerden Ali Haydar Dikmen'i geçici idare kuruluna aldığını bildirir. Karamuğla, öteden beri ihtilaf halinde olan bu iki kabilenin ihtilafsız çalışacaklarına dair, bu şahıslardan söz aldığını bildirir. Karamuğla'nın ifadesine göre, Parti ve memleket sevdası için söz vermelerine rağmen, Ali Haydar Dikmen, arkadaşlarını gafil avlayarak başa geçmek teşebbüsünde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Üye olarak kalacaklarına söz vermelerine rağmen, Cibranlı Mahmut Sever, tavsiyeye sadık kalırken, Ali Haydar Dikmen, sözünü tutmamış ve başa geçmek istemiştir. Müstekiler, Ali Haydar'ın bu teşebbüsünü bir emrivaki saymış ve şikâyetinde bulunmuşlardır (BCA; 490-1-179-713-3-9-12).

Bir başka şikâyet ise bir kaç ay sonra 22.3.1950 tarihli CHP Genel Sekreterliğinden Muş Bölgesi Müfettişliğine gönderilen yazıda, yine aynı şahısları hedef göstermektedir. Ancak Ali Haydar Dikmen'in Kâtip olarak belirtildiği bu yazıda, Mahmut Seven ismi İlçe İdare Kurulu Başkanı olarak zikredilmektedir. Yani Eylül 1949 da başlayan Muş İl İdare Kurulu seçimleri sonucunda Müfettiş raporları etkili olmuş ve Ali Haydar Dikmen Varto İlçe Başkanı resmî sıfatını alamamıştı. Müfettiş raporlarında övülen, Mahmut Seven CHP Varto İlçe İdare Kurulu Başkanı yapılmıştır (BCA; 490-1- 179-713-3-9-6-7).

4. SONUÇ

Türkiye'de batılılaşma ve CHP'nin yeni bir toplum oluşturma çabaları sonucunda tüm ülkede olduğu gibi Muş'ta da siyasi tablo içinde yer bulmak isteyen insanlar bir yarış içine girmişlerdir. Halkçılık politikaları çerçevesinde serbest seçimlere geçişte CHP'nin öncülüğü ve uygulamadaki çelişkilerle birlikte, az sayıda da olsa Muş halkı içinde serbest seçim kültürüne direnç ya da uyumsuzluk gösteren kişilerin bulunması, durumun başlangıç seviyesi içinde olduğunu rapor ettirmiştir.

1945 yılında kurulan CHP Muş teşkilatının ilk il idare kurulunu seçmesi, Muş'ta bir heyecan ve arzu ile başlamış parti ve halk bütünleşmesinin bir örneği olarak rapor edilmiştir. 1949 yılında CHP Muş Bölgesi Müfettişi Cemal Karamuğla'nın raporlarına bakılarak alınan notlarda, seçime verilen önem ve tek parti ya da devlet partisi diye görülen CHP içinde önemli görevler alabilmek için yapılan seçimlere dair halk eğilimleri ilginç tutumlara neden olmuştur. Muş ilinde CHP rozeti takmanın önemini, gösterilen teveccühlerle rapor eden CHP Muş Bölgesi Müfettişi, CHP örgütünde yer alabilmek için önde gelen kişilerin yarıştığını da söylemektedir. Bu nedenle 1949 yılı Muş İl İdare Kurulu seçimleri, demokrasi kültürü ile yapılan seçim olacaktır. Ancak genç demokrasi kültürünün parti müfettişi onayından geçtiğini söylemek de yerinde olacaktır.

Bir genelge ile duyurulan CHP Genel Sekreterliği'nin tüzük kurallarına riayet edilmesi ve parti içi demokrasi denemesi olarak görülen 1949 yılı il idare kurulu seçimleri, Muş'ta da aynı disiplin ve anlayış içinde başlamıştır. 1950 seçimleri öncesinde CHP bu il kongrelerini halkı demokrasi çitasının yükseltildiği bir yeni zemine taşıyarak, tüzük ve seçim kanununa sadık kalma ile etkilemek istemektedir. Ancak genelde demokrasi kültürü ve özelde doğu illerinin aşiret yapısı düşünüldüğünde güç ve bilek yarışı olarak görülen tek parti/CHP ya da 1946'dan sonra hükümet partisi içinde önemli görev alma tutkusunu ile tüzük kurallarının işletilmesinin karşı karşıya geldiği ilginç bir kongre olmuştur. Tüzüğe yaslanarak yapılan seçimler; CHP Muş Bölge Müfettişinin seçimlere dahil ve etkisi ile bu tüzükten yola çıkarak seçimlerde müfettişin tarafsızlığını kendi aşiret gücü ile oylara yansıtmak isteyen partili adayların ilginç çekişmelerine sahne olmuştur. Ancak devletin kurucusu ve rejimin bekçisi olan CHP, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de demokrasinin temsilcisi olarak görülmek istemiş olacak ki, halkı demokrasiye dair etkileme işini parti içinden başlatmıştır. Fakat CHP'nin kolay bir şekilde demokratik teamüllere geçtiğini 1949 yılı Muş İl İdare Kurulu seçimlerinden yola çıkarak söyleyemeyiz. Çünkü seçimlere direkt müdahale ve seçim sonuçlarını değiştirme taleplerinin rapor edildiği özellikle Varto seçimleri, 1949 yılında CHP'nin bu olay özelinde kendi içinde bu duruma hazır olmadığını göstermiştir. CHP 1946 seçimlerini almıştı ve 1950 seçimlerine hazırlanıyordu bunun için de halkı yeniden partiye ısındırma ve tüzük esaslarına bağlılığı vurgulayarak, demokrasinin kendi partileri aracılığı ile geleceğini gösterme çabasındaydı. Bu çerçevede halk tarafından sevilen sayılan kişilerin öne çıkarılmasını istemiş ve 1949 yılı İl İdare Kurulu seçimlerini Genel Sekreterlik olarak yakından takip etmiştir. Buna rağmen, CHP Genel Merkezi, Varto'daki seçimleri kendi müdahalesi ile sonuçlandırmıştır.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet Arşivi

- BCA; 490-01-0-0-179-713-2.1.2.3.4.5.
- BCA; 490-01-0-0-179-713-2.7.8.9.10.11.
- BCA; 490-01-0-0-179-713-2.13.14.15.16.17.18.19.
- BCA; 490-01-0-0-179-713-2.25.
- BCA; 490-01-0-0-179-713-2.26.
- BCA; 490-01-0-0-179-713-2.39.
- BCA; 490-01-0-0-179-713-2.56.

BCA; 490-01-0-0-179-713-2.57.
BCA; 490-01-0-0-179-713-2.58.
BCA; 490-01-0-0-179-713-2.59.
BCA; 490-01-0-0-179-713-2.61.
BCA; 490-01-0-0-179-713-2.62.
BCA; 490-01-0-0-179-713-2.63.
BCA; 490-01-0-0-179-713-2.64.
BCA; 490-01-0-0-179-713-2.65.
BCA; 490-1-0-0-179-713-3-9.6.
BCA; 490-1-0-0-179-713-3-9.7.
BCA; 490-1-0-0-179-713-3-9.12.

Telif Eserler ve Gazeteler

Ahmad F. (2019). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akekmekçi T., & Pervan M. (2011). *Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Börklüoğlu L. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Türkiye'de Siyaset: Değişim Dinamikleri, Aktörler ve Gelişmeler. M. Zincirkıran (Ed.), *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* içinde (ss. 101-160). Dora Yayınları.

C.H.P. Program ve Tüzüğü, 1947.

Cumhuriyet, 17 Kasım 1947.

Cumhuriyet, 18 Kanunuevvel 1931.

Cumhuriyet, 18 Kasım 1947.

Çağlayan E. (2014). *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*. İletişim Yayınları.

Çağlayan E. (2019). *Cumhuriyet'in Doğu'su: Devlet, Parti, Toplum*. Pınar Yayınları.

Çeçen A. (2018). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*. Tarihçi Kitabevi Yayınları.

Koçak C. (2016). *Tek Parti Cumhuriyet ve Şefler*. Timaş Yayınları.

Turan M.(2011). *CHP'nin Doğuda Teşkilatlanması (1923-1950)*. Libra Yayınları.

Uyar H. (2012). *Tek parti dönemi ve cumhuriyet halk partisi*. Boyut Yayınları.

Yalçın D., Akbıyık Y., Özkaya Y. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Zürcher E. J. (2019). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışmanın tamamı tek yazar tarafından yürütülmüştür.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.